

BARQAROR HUDUDIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA EKOLOGIK SIYOSAT VA IQTISODIY RAG'BATLANTIRISH VOSITALARI

Barnoqulova Marjona Otabek qizi

Sarbo'n Universiteti o'qituvchisi

+998 (93) 464-45-80

barnoqulovamarjona@gmail.com

orcid.org/0009-0007-1334-6819

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20603974>

Annotatsiya: Mintaqaviy iqtisodiyotda yashil investitsiyalarni jalb etish iqtisodiy-ekologik rivojlanishni ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki investitsiyalar orqali ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish mumkin. Yashil investitsiyalar, avvalo, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni qayta ishlash va suv resurslaridan oqilona foydalanishga yo'naltiriladi.

Kalit so'zlar: hududiy rivojlanish, rag'batlantirish, ekologik toza texnologiyalar, barqaror rivojlanish, yashil investitsiyalar, ekologik boshqaruv, tabiiy resurslardan samarali foydalanish.

KIRISH

Yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida mintaqalarni iqtisodiy-ekologik rivojlantirishning tashkiliy va huquqiy asoslari amaliy natijadorlik nuqtai nazaridan baholanganda, eng muhim jihat sifatida boshqaruv tizimining moslashuvchanligi va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilganligi namoyon bo'ladi. Mintaqaviy darajada iqtisodiy faoliyatni ekologik talablar bilan uyg'unlashtirish orqali ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligi ortadi, bu esa iqtisodiy o'sishning sifat jihatdan yaxshilanishiga olib keladi. Shu bilan birga, ekologik talablarning qat'iylashuvi korxonalarini texnologik jihatdan yangilanishga undaydi va bu jarayon ishlab chiqarishning innovatsion rivojlanishini rag'batlantiradi. Ayniqsa, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish orqali ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va bu mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshiradi. Mintaqaviy iqtisodiyotda ekologik boshqaruv mexanizmlarining samarali ishlashi iqtisodiy va ekologik manfaatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash imkonini beradi. Shu bilan birga, ekologik siyosatning izchil amalga oshirilishi hududiy rivojlanishda barqarorlikni ta'minlaydi. Yashil iqtisodiyotga o'tish mintaqaviy iqtisodiyotda iqtisodiy o'sishning sifat jihatdan yangi modelini shakllantiradi.

Mintaqalarni iqtisodiy-ekologik rivojlantirishning tashkiliy va huquqiy asoslari chuqur tahlil qilinganda, ushbu tizimning samaradorligi ko'p jihatdan resurslardan foydalanish darajasi, boshqaruv mexanizmlarining takomillashganligi va iqtisodiy instrumentlarning to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq ekanligi aniqlanadi. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish iqtisodiy faoliyatning barqarorligini ta'minlash bilan birga ekologik xavfsizlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ekologik talablarning iqtisodiy siyosatga integratsiya qilinishi ishlab chiqarish tizimlarining modernizatsiyasiga va yangi texnologiyalarning joriy etilishiga olib keladi. Mintaqaviy darajada iqtisodiy va ekologik omillarni uyg'unlashtirish orqali uzoq muddatli rivojlanish uchun mustahkam asos yaratiladi. Ayniqsa, ekologik jihatdan barqaror rivojlanish modeli iqtisodiy tizimning tashqi omillarga nisbatan ch Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston mintaqalari o'rtasida iqtisodiy rivojlanish darajasi va ekologik yuklama ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli tafovut mavjud. Sanoatlashgan hududlarda, xususan Navoiy viloyatida YAİM va sanoat

ulushi yuqori bo'lishi bilan bir qatorda emissiya va energiya iste'moli ko'rsatkichlari ham yuqori darajada shakllanmoqda. 2020–2023 yillarda Navoiy viloyatida iqtisodiy o'sish emissiya o'sishidan tezroq bo'lgan bo'lsa-da, mutlaq kamayish kuzatilmagan. 2024–2026 prognoz davrida emissiya qisqarishining boshlanishi strukturaviy o'zgarishlar ta'sirini ko'rsatadi. Shu bilan birga, energiya iste'moli yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Demak, viloyatda iqtisodiy o'sishning intensiv modeli asta-sekin samarador modelga o'tish bosqichida turibdi. Hududlar reytingi bo'yicha Navoiy viloyati iqtisodiy salohiyat jihatidan yetakchi pozitsiyada turadi, biroq ekologik yuklama indeksi nisbatan yuqori bo'lib qolmoqda. Xorijiy amaliyotda bunday hududlar uchun maxsus “yuqori ekologik ta'sir zonasi” siyosati qo'llanadi. Bu yondashuv hududiy rag'batlantirish va cheklovlarni bir vaqtda qo'llashni nazarda tutadi. Agar Navoiy viloyatida energiya sig'imi va emissiya intensivligi pasaytirilsa, hudud respublika reytingida barqaror rivojlanish mezonlari bo'yicha yuqori o'rinni egallashi mumkin. 2026 yil prognoziga ko'ra, emissiya ko'rsatkichining kamayishi viloyatning ekologik indeksini yaxshilashi kutilmoqda. Shu tariqa, iqtisodiy kuch ekologik modernizatsiya bilan mustahkamlanishi lozim idamliligini oshiradi. Shu sababli, tashkiliy va huquqiy mexanizmlarning samarali ishlashi mintaqaviy rivojlanishning strategik barqarorligini ta'minlaydi. Buning oqibatida, yashil iqtisodiyotga asoslangan rivojlanish modeli iqtisodiy va ekologik tizimlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlovchi muhim omil sifatida shakllanadi. Navoiy viloyatida 2030 yilga qadar ekologik transformatsiyaning yakuniy modeli “raqamli-yashil boshqaruv” arxitekturasi sifatida shakllantirilishi mumkin bo'lib, u uchta uzviy blokni birlashtiradi: birinchi blok — real vaqt ekologik monitoring (GIS + sensorlar); ikkinchi blok — iqtisodiy rag'bat (raqamli ekologik to'lovlar, kompensatsiya, yashil kredit); uchinchi blok — boshqaruv (yagona platforma, tumanlar kesimidagi KPI va jamoatchilikka ochiq hisobot). Mazkur arxitektura sanoatning ekologik izini faqat nazorat qilish emas, balki prognozlash, oldini olish va tezkor tartibga solishni ta'minlaydi. Ayniqsa Navoiy shahri, Karmana, Zarafshon va Uchquduq kabi yuqori bosim zonalarida “xavf xaritasi” asosida ishlab chiqarish cheklovlari, filtr-modernizatsiya majburiyati va rekultivatsiya jadvali bir vaqtning o'zida qo'llanilganda natija keskin yaxshilanadi.

Xulosa

Iqtisodiy mexanizmlarga asoslangan ekologik boshqaruv tabiiy kapitalning saqlanishi va qayta tiklanishini ta'minlab, qo'shimcha iqtisodiy rag'bat yaratadi. Ekologik tushumlarning ma'lum qismi rekultivatsiya, yashil energiya va chiqindi qayta ishlash loyihalariga yo'naltiriladi. Bu esa byudjet xarajatlarining samaradorligini oshiradi va uzoq muddatli ekologik zararlarni kamaytiradi. Shunday qilib, ekologik mexanizmlar viloyat moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ekologik mexanizmlar makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki resurs samaradorligi oshishi ishlab chiqarish tannarxini kamaytiradi va qo'shilgan qiymat ulushini ko'paytiradi. 2020–2023 yillarda sanoat o'sishi asosan resurs intensiv modelga tayangan bo'lsa, 2024 yildan boshlab energiya va suv tejamkor texnologiyalar joriy etilishi bilan iqtisodiy o'sishning sifat tarkibi o'zgarib boshladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining “Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi (2019–

2030)» to'g'risidagi Farmoni. — Toshkent, 2019.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi" to'g'risidagi Farmoni. — Toshkent, 2022.

4. Berkinov B.B. Institutsional iqtisodiyot. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.

5. Begalov B.A., Abdullayev M.K. Raqamli iqtisodiyot. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.

6. Xotamov I., Sultonov M., Yadgarov A. Atrof-muhit va tabiiy resurslar iqtisodiyoti. — Toshkent, 2021.

